

Richard Rex over de rol van Engelse humanisten in de reformatie, waarin hij *en passant* polemiseert tegen de neiging van sommigen Engels humanisme met erasmianisme te laten samenvallen, heeft geen Nederlandse tegenhanger. George Bernard, Greg Walkeren Christopher J. Bradshaw droegen stukken bij over respectievelijk de erasmiaans gekleurde persoonlijke vroomheid van Hendrik VIII, literaire reacties van de geestelijke erfgenamen van Thomas More (Thomas Elyot bijvoorbeeld) op de reformatie van Hendrik VIII en de dilemma's ontstaan door de noodzaak te kiezen tussen de ware religie en gehoorzaamheid aan deze koning die door Engelse ballingen werden verwoord. Belangwekkend, maar ver van het eigenlijke thema afstaand is het artikel van Jane Dawson over de edele Schotse Campbells en de vestiging van het protestantisme in Schotland.

De Nederlandse auteurs schreven over zeer diverse onderwerpen. Het dichtst in de buurt van het opgegeven thema komt Karel Bostoen met zijn grondige en belangwekkende behandeling van een bekende erasmiaanse satire op misstanden in de katholieke kerk, de *Historie van broeder Cornells* (1569). Guido Marnefs doorwrochte bijdrage over het wonderjaar gaat over het streven van de calvinisten in die tijd en heeft net zo weinig met humanisme te maken als Wiebe Bergsma's korte en heldere samenvatting van het vaak wat haperige protestantiseringsproces in de drie noordelijkste provincies van de Nederlanden, Friesland, Groningen en Drenthe. Daarentegen spreekt Karin Tilmans weer wel over het Nederlandse humanisme, en vooral over het prille begin van de politieke theorie, maar niet over de reformatie. Ilja Veldman tenslotte droeg een prachtig artikel bij over godsdienstige propaganda in de zestiende-eeuwse Nederlanden zoals die in prenten en tekeningen tot uiting komt. Het humanisme komt daar zeker af en toe om de hoek kijken, maar eigenlijk komt dit artikel ook uit een andere wereld dan die van de verhouding tussen godsdienstige hervormingen en de ontwikkelingen in het zestiende-eeuwse humanisme in Groot-Brittannië en de Nederlanden.

M. E. H. N. Mout

A. Schuttelaars, *Heren van de Raad. Bestuurlijke elite van 's-Hertogenbosch in de stedelijke samenleving, 1500-1580* (Dissertatie Nijmegen 1998; Nijmegen: Nijmegen university press, 1998, xxvi + 533 blz., f55,-, ISBN 90 5710 054 1).

De regering van 's-Hertogenbosch werd tot 1794 uitgeoefend door een raad, die uit drie leden bestond. De schepenen — aanvankelijk zeven, na 1525 negen in getal en belast met rechtspraak en dagelijks bestuur — vormden samen met de schepenen van het afgelopen jaar het eerste lid van de raad. Het tweede lid werd gevormd door allen die ooit eerder schepenen waren geweest. Samen werden de eerste twee leden de 'heren van de raad' genoemd. Dit gezelschap van schepenen en oud-schepenen vormde de bestuurlijke elite van de stad. Het derde lid bestond uit de dekens van de ambachtsgilden en vertegenwoordigde de gewone bevolking. De politieke top van 280 personen die tussen 1500 en 1580 werkzaam waren als schepenen, rentmeester of pensionaris vormt het onderwerp van de Nijmeegse dissertatie van Anton Schuttelaars.

Uit het buitengewoon grondig uitgevoerde onderzoek blijkt dat de Bossche machtigen ook de Bossche rijken waren. Vrijwel alle onderzochte bestuurders behoorden tot de meest vermogende tien procent van de bevolking, hoewel niet omgekeerd alle rijken tot schepenen werden gekozen. De correlatie tussen rijkdom en macht is niet verwonderlijk. Niet alleen schreef het Bossche stadsrecht voor dat uitsluitend de meest kapitaalkrachtige en notabele mannen als schepenen konden dienen; ook in de praktijk moesten de magistraten over heel wat inkomen uit vermogen beschikken, want het schependom was bepaald geen sinecure. Schuttelaars berekent dat op

alle werkdagen wel één of meer schepenen op het stadhuis aanwezig waren. Gemiddeld was een schepen de helft van alle werkdagen in functie. Ook de raad vergaderde geregeld, gemiddeld bijna één keer per week. Zo de Bossche elite al naar macht en aanzien streefde, dan moest ze daar ook iets tegenover stellen.

Zoals ook in andere steden het geval was, waren de Bossche bestuurders onderling nauw verwant. Binnen de groep is in de loop van de zestiende eeuw een zekere mate van aristocratisering waar te nemen, maar een gesloten oligarchie vormden de schepenen ook aan het einde van de periode niet. Betrekkelijk veel schepenen hadden een universitaire opleiding genoten. Het aantal academici steeg van een kwart aan het begin van de eeuw tot meer dan de helft aan het einde. Dit komt overeen met wat van andere Brabantse steden bekend is, die meer gestudeerde magistraten kenden dan de steden elders in het land. Mogelijk was de nabijheid van Leuven hierbij van betekenis.

Heren van de Raad is met zijn 560 bladzijden en zes bijlagen vol gegevens over de onderzochte functionarissen een uitvoerige, wat wijldopige studie. De conclusies over rijkdom en onderlinge verwantschap van de Bossche schepenen waren tot op zekere hoogte voorspelbaar, maar het boek onderscheidt zich van andere elitestudies door de aandacht die wordt besteed aan de dagelijkse werkzaamheden van de schepenen. Helaas blijven de echte, levende magistraten, de mensen van vlees en bloed, enigszins verborgen achter de tabellen en statistieken. Wie informatie zoekt over recrutering en werking van het Bossche stadsbestuur in de zestiende eeuw zal de schrijver dankbaar zijn voor zijn ijver. Meer algemeen geïnteresseerde lezers hadden liever een bondiger boek gezien.

H. F. K. van Nierop

A. J. Veenendaal jr., J. Roelevink, ed., *Unlocking government archives of the early modern period. Papers presented at a workshop held at the Institute of Netherlands history, The Hague, 17-18 november 1994* (ING-workshop series; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1995, 143 blz., f35,-, ISBN 90 5216 079 1).

De verschijning van deel VII in de nieuwe serie van de *Resolutiën der Staten-Generaal*, bewerkt door J. Roelevink, (het eenentwintigste deel in het hele project) was aanleiding voor het Instituut voor Nederlandse geschiedenis een internationale conferentie te organiseren rond de problematiek van grote, langlopende bronnenuitgaven betreffende de geschiedenis van centrale bestuursorganen in de vroegmoderne tijd. De conferentie werd ingeleid door D. Haks die historie, plannen en problemen van het Instituut voor Nederlandse geschiedenis schetste en zijn Britse collega Sonia Anderson die betoogde dat The royal commission on historical manuscripts geleidelijk het accent van haar werkzaamheden verlegt naar samenwerkingsverbanden met lokale historische verenigingen die zich eveneens toeleggen op het publiceren van bronnen.

De overige elf bijdragen aan deze conferentie kunnen rond drie thema's gegroepeerd worden. In de eerste plaats de rapportage van collega's over het wel en wee van grote projecten op het gebied van de nieuwe geschiedenis in andere landen zoals *The calendars of state papers* in Engeland (B. S. Jackson), de *Deutsche Reichstagsakten* (E. Wolgast) en de briefwisseling van de keizerlijke ambassadeurs aan het Spaanse hof met het hof in Wenen (A. Kohier). De problemen blijken nagenoeg identiek. Ongeveer een eeuw geleden werd een begin gemaakt met deze projecten, zonder dat goed was nagegaan hoe deze grote overheidsarchieven zich in de loop van twee of meer eeuwen hadden ontwikkeld in omvang en op het stuk van de toegankelijkheid. Begrotingen voor deze projecten, en zeker voor de wat langere termijn, waren